

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

FACULTATEA DE LITERE

CLUJ-NAPOCA

Morfologia spațiului în literatura *fantasy*:

Portalul și lumile secundare

Rezumat

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Corin Braga

Doctorand:

Marius Conkan

2015

Cuprins

Cuprins.....	2
Partea întâi	5
Portalul în literatura <i>fantasy</i>	5
Capitolul I	6
(A) Introducere: de la geografia umanistă la teoria literară.....	6
(B) Metamorfoza culturală a portalului	13
(C) Portalul metaforic sau frontiera dintre <i>posibil</i> și <i>imposibil</i>	21
(D) Rituri de trecere și non-locuri	23
(E) Emergența teoretică a conceptului de portal	26
Capitolul II.....	31
Portalul: studii de caz.....	31
(A) Șifonierul vrăjit și portalul interior	31
(B) Spații intermediare: fereastra-portal și Neverland	42
(C) Concluzii preliminare.....	52
Partea a doua.....	56
Natura lumilor <i>fantasy</i>	56
Capitolul I	57
(A) Defamiliarizarea ca procedeu structural.....	57
(B) Gradele defamiliarizării	63
(C) Cele trei planuri ale defamiliarizării în literatura <i>fantasy</i>	65
(D) Lumile <i>fantasy</i> prin lentila geografiei imaginare	70

Capitolul II.....	75
Heterotopiile <i>fantasy</i>	75
Capitolul III.....	83
Distopiile <i>fantasy</i>	83
(A) Distopia <i>fantasy</i> : context cultural și teoretic.....	84
(B) Două tipuri majore de distopii <i>fantasy</i>	95
Capitolul IV.....	100
Spațiul teratologic între eutopie și distopie.....	100
Partea a treia	113
Construcția lumilor <i>fantasy</i>	113
Capitolul I.....	114
Ficționalitatea lumilor <i>fantasy</i>	114
(A) Lumi <i>fantasy</i> , lumi posibile, lumi ficționale.....	114
(B) Portalul și lumile diadice.....	134
Capitolul II.....	145
Modalități narrative în lumile <i>fantasy</i> diadice.....	145
(A) De la mitul clasic la ficțiune și mitul modern: granița rigidă și portalul.....	145
(B) Portalul ca operator modal.....	151
(C) Lumea primară între refuzul și invocarea miraculosului.....	154
(D) Portalul și lumile secunde: versiuni identitare, versiuni spațiale.....	175
Capitolul III.....	181
Spațiul ficțional și schizofrenia în <i>Peripețiile Alisei în Țara Minunilor</i>	181
Capitolul IV.....	199
<i>Cronicile din Narnia</i> : lumea ficțională ca spațiu religios.....	199
(A) <i>Nepotul magicianului</i> : lumi între lumi – geneza și apocalipsa lor.....	203

(B)	<i>Șifonierul, leul și vrăjitoarea</i> sau paradisul recucerit	205
(C)	<i>Calul și băiatul</i> vs. <i>O mie și una de nopți</i>	209
(D)	<i>Prințul Caspian</i> – a crede și a vedea.....	213
(E)	<i>Călătorie pe mare cu Zori-de-zi</i> și saga celtică <i>Imram Brain maic Febail</i>	216
(F)	<i>Jilțul de argint: descensus ad inferos</i>	223
(G)	<i>Ultima bătălie</i> sau Narnia ca tărâm eschatologic.....	227
	Concluzii	231
	Cititorul în lumile secundare.....	231
	Bibliografie	235
	Index	248

Cuvinte-cheie: literatura *fantasy*, Wonderland, Neverland, Narnia, portal, spațiu, geografie umanistă, defamiliarizare, heterotopie, distopie, eutopie, teratologie, lume ficțională.

Rezumat:

V-ați întrebat vreodată ce funcție îndeplinește un portal în viața cotidiană și în construcția spațiului trăit? Care sunt rădăcinile culturale ale portalului și cum operează acesta în interiorul semanticii spațiale? De ce literatura *fantasy* este o sursă inepuizabilă de asemenea portaluri care leagă o lume primară de una sau mai multe lumi secundare? Cum este creat imaginarul miraculos și ce structuri spațiale intră în compoziția lui? Ce loc ocupă lumile *fantasy* în sistemul de lumi posibile și ficționale? Este literatura *fantasy* un simplu teritoriu al imposibilului așa cum au interpretat-o numeroși cercetători? Care sunt trăsăturile definitorii ale spațiului în ficțiunile *fantasy*, pe nedrept marginalizate ca literatură de consum sau pentru copii? Acestea reprezintă, în linii generale, principalele întrebări și ipoteze de la care pornesc în lucrarea de față, intitulată sintetic *Morfologia spațiului în literatura fantasy: portalul și lumile secundare*.

Scriitorii fantaști și literatura *fantasy* scrisă de aceștia au înlesnit apariția unei varietăți uriașe de spații care alcătuiesc o hartă complexă a lumilor imaginare. Wonderland, Neverland, Narnia, Middle Earth, ca să amintesc doar câteva dintre cele mai faimoase, sunt asemenea lumi care și-au fixat deja specificul și coordonatele în imaginarul colectiv, putând fi văzute ca spații adiacente la ceea ce noi percepem și gândim drept realitate – cu toate că realitatea însăși reprezintă astăzi un concept revizuit, pus la îndoială sau chiar contestat în mai multe domenii.

Este posibil ca explozia de spații și lumi imaginare (*fantasy* și *Science Fiction*), inițiată în secolul al XIX-lea și continuată apoteotic până în secolul XXI, să fie o reacție firească, de sincronizare inconștientă cu teoriile tot mai rafinate despre spațiu, care au început să apară mai ales în a doua jumătate a acestei perioade. Nu poate fi considerat nicidecum o coincidență faptul că, odată cu publicarea *Stăpânului inelelor* și a *Cronicilor din Narnia*, care și-au câștigat rapid notorietatea în rândul cititorilor, a avut loc în anii '60-'70 un fenomen teoretic de amploare, pe care cercetătorii și, în special, geografi îl numesc „*the spatial turn*”. Cu alte cuvinte, revoluția literaturii *fantasy* realizată de J. R. R. Tolkien, urmat îndeaproape de C. S. Lewis, autori care au reactualizat importanța spațiilor imaginare pentru individ, influențând relația acestuia cu celălalt

și cu lumea, și-a găsit un răspuns inconștient în revizitarea conceptului de spațiu, produsă în rândul geografilor și extinsă, spre exemplu, până la nivelul filosofiei și al teoriei literare. Eseul introductiv la *Key Thinkers on Space and Place*, semnat de Phil Hubbard și Rob Kitchin, surprinde tocmai modul în care spațiul și locul au devenit „concepte totemice” în explorarea relațiilor sociale și culturale.

„Disputa” subtilă a fost purtată, în mod firesc, între geografii fiziciști și cei umaniști, mărul discordiei fiind natura conceptului de spațiu. În geografia fizică a continuat, însă, să predominie noțiunea de spațiu absolut, care este un conținător neutru al fenomenelor sociale și culturale. Geografii umaniști (precum Anne Buttimer, David Ley, Edward Relph, Yi-Fu Tuan și Nigel Thrift) au apelat, în schimb, la metode fenomenologice și existențialiste, în efortul lor de a analiza interacțiunea dintre individ și spațiu/loc, insistând asupra experienței umane a spațiului și relevând implicațiile teoretice care decurg din aceasta. Disputa privitoare la caracterul concret sau, dimpotrivă, absolut al spațiului nu s-a ivit brusc în secolul al XX-lea, ci ea a fost formulată periodic încă din Antichitate. În timp ce Thales din Milet a meditat, pentru întâia oară, asupra naturii concrete a spațiului, susținând că materia primordială a universului este apa, Anaximandru, un gânditor din generația imediat următoare, a considerat că o asemenea materie primordială nu poate fi decât Infinitul și Nelimitatul. De altfel, pozițiile pro și contra ale geografilor și filosofilor, legate de această chestiune, au continuat până în secolul al XX-lea și s-au remarcat prin rafinamentul pledoariilor pentru natura concretă și existențială a spațiului sau, dimpotrivă, pentru cea absolută. Începând cu anii '70, geografii umaniști au reușit, astfel, să regândească/reexamineze treptat noțiunile de spațiu și loc: întâi au demontat înțelegerea lor clasică, apoi au furnizat teorii consistente cu privire la relația dintre spațiu/loc și fenomenele culturale, sociale, politice și economice din interiorul lor.

Ceea ce a urmat acestei expansiuni a geografiei umaniste a fost o influență reciprocă între discursul geografic și cel filosofic și literar. În aceeași perioadă, cuprinsă între anii '60 și începutul secolului XXI, au fost publicate mai multe studii care tratează spațialitatea și rolul spațiului/locului în cadrul romanului: dintre acestea le amintesc pe cele scrise de Joseph A. Kestner, Leonard Lutwack și Wesley A. Kort. Cel dintâi a lansat, spre exemplu, ideea că, deși este o artă temporală (în viziune canonică), romanul conține o rețea spațială care nu poate fi defel ignorată teoretic. La rândul lor, geografii umaniști și-au îndreptat atenția asupra legăturii dintre

geografie și literatură, relevant fiind, în acest sens, volumul de eseuri *Humanistic Geography and Literature*, coordonat de Douglas C. D. Pockock. În ultimii ani, accentul a fost tot mai mult pus pe relația dintre structurile spațiale și cele culturale. Bertrand Westphal, spre exemplu, a introdus un nou domeniu de cercetare, cel al geocriticii, în timp ce alți cercetători actuali analizează legătura dintre spațiile reale și cele ficționale, folosind metodele geografiei literare. Aceasta ar fi o trecere în revistă a principalelor transformări de care a avut parte conceptul de spațiu, în transferul continuu dintre metodele geografiei și cele ale științelor umaniste (fie că este vorba de filosofie sau teorie literară).

Ce s-a întâmplat însă, în tot acest timp, cu discursul critic despre literatura *fantasy*? Deși o asemenea literatură a renăscut sub condeiul lui J. R. R. Tolkien și C. S. Lewis (care rămân, până astăzi, reprezentanții de vârf ai genului *fantasy*) criticii s-au confruntat, încă din anii '60, cu cel puțin două probleme care cereau soluții pertinente: definirea și legitimarea termenului general de *fantasy*. Construcția fulminantă de lumi imaginare, alternative (cum sunt Narnia ori Middle Earth) a fost relativ sincronă cu turnura pe care conceptul de spațiu a luat-o în cadrul teoriilor geografice, filosofice și literare. Dacă pentru geografii umaniști centrală este experiența culturală a spațiului real, pentru fantaști precum Tolkien și Lewis provocarea a constituit-o experiența umană a spațiului imaginat (transcris în hărți amănunțite ce alcătuiesc imagini alternative ale lumii sau chiar lumi posibile cu o ontologie proprie). De aceea, mai productivă ar fi fost, în opinia mea, folosirea instrumentelor deja dobândite, spre exemplu, de geografia umanistă sau ficționalism în înțelegerea și definirea literaturii *fantasy* (și a spațiului miraculos). Or, prinși tocmai în demersul de a defini și legitima, prin mijloace canonice, acest tip de literatură, cei mai cunoscuți cercetători (precum C. N. Manlove, W. R. Irwin ori Brian Attebery) s-au văzut nevoiți, cu puține excepții, să se întoarcă la aceleași ipoteze și demonstrații care ilustrează un câmp restrâns de interpretări și nu sunt deschise la un dialog interdisciplinar. Pe de altă parte, chiar și cercetările recente asupra literaturii *fantasy* s-au dovedit imune la contribuția esențială pe care teoriile despre lumile ficționale (cum este cea a lui Toma Pavel sau a lui Lubomír Doležel) au avut-o în plan cultural. Fiind, întâi de toate, o literatură a spațiului, literatura *fantasy* poate fi astăzi citită și interogată din perspective considerate până acum excentrice, dar care pot fi utile în analiza spațiului imaginar.

Integrând teoriile existente despre acest tip de literatură într-un ansamblu conceptual care își are rădăcinile în geografia umanistă, în studiile culturale, în teoriile ficționalismului, dar și în cele despre spațiul literar ori despre imaginație și imaginar, lucrarea de față explorează un evantai larg de ipoteze și structuri spațiale. Cu toate acestea, zonele ample pe care literatura *fantasy* le cuprinde fac imposibilă parcurgerea lor în întregime. De aceea, m-am oprit doar asupra ficțiunilor în care unul sau mai multe personaje pătrund printr-un portal în lumea alternativă, mai ales că portalul, ca element tematic și spațial, este puțin discutat în studiile literare și culturale.

Trebuie precizat, de la început, faptul că originalitatea acestei lucrări poate fi justificată prin cel puțin trei argumente esențiale. În primul rând, conceptul de portal nu a mai fost interogat până acum (cu excepția lui Farah Mendlesohn și a lui Lori M. Campbell) într-o manieră care să evite convenționalismul și să furnizeze idei lămuritoare cu privire la construcția spațiului ficțional în literatura *fantasy*. Portalul nu este un simplu loc de trecere înspre o lume secundă, ci un element semnificativ de care depinde întreaga rețea simbolică și imaginară a ficțiunii. În al doilea rând, literatura *fantasy* nu a mai fost interpretată exclusiv din perspectiva spațialității, deoarece atenția cercetătorilor a fost captată îndeosebi de o miză mai generală: și anume, definirea și legitimarea acestei literaturi, cu accentul pus pe termenul *fantasy* (care, nu de puține ori, a fost confundat cu cel de fantastic, sub influența majoră a lui Tzvetan Todorov). Din acest motiv, în lucrarea de față îmi propun să analizez natura și structura spațiului în literatura *fantasy*, pornind de la câteva concepte fundamentale în geografia imaginară și în cea umanistă (precum distopia, eutopia, spațiul teratologic sau legătura dintre identitate și spațiu). În al treilea rând, noutatea acestei lucrări constă mai ales în faptul că pune în lumină literatura *fantasy* din perspectiva teoriilor ficționaliste, cu scopul de a oferi o imagine de ansamblu asupra modalităților de construcție a lumilor secundare.

Portalul constituie, însă, unul dintre elementele centrale în jurul cărora gravitează întregul meu demers conceptual și analitic. Din această cauză, voi trata doar ficțiunile *fantasy* de tip *portal-quest* (definite întocmai de Farah Mendlesohn), în care unul sau mai multe personaje intră printr-un portal într-o lume secundară. Pentru relevanța teoriei și a analizei textuale, am selectat ficțiunile reprezentative în cadrul acestei subspecii a literaturii *fantasy* (pe care le-am parcurs, firește, atât în versiunea lor tradusă, cât și în original): *Peripețiile Alisei în Țara Minunilor* (1865) de Lewis Carroll, *Peter Pan și Wendy* (1911) de J. M. Barrie și cele șapte volume care

alcătuiesc *Cronicile din Narnia* (1950-1956), scrise de C. S. Lewis. Cu toate acestea, acolo unde a fost necesar, am făcut trimitere și la alte romane *fantasy* arhicunoscute, cum sunt de pildă *Stăpânul inelelor* de J. R. R. Tolkien sau *Povestea fără sfârșit* de Michael Ende.

În prima parte a lucrării am investigat funcțiile pe care portalul le îndeplinește în interiorul literaturii *fantasy*, pornind de la metamorfoza culturală a conceptului și de la câteva studii de caz relevante: șifonierul prin care Lucy intră în Narnia și fereastra prin care Peter Pan îi călăuzește pe frații Darling spre Neverland. Asemenea analize în detaliu au pornit de la situații specifice în care este imaginat portalul și au condus, mai apoi, la idei generale cu privire la acest concept și la funcția lui în cadrul literaturii *fantasy* (și nu numai). De-a lungul istoriei culturale, căile de acces la un alt nivel ontologic (la o lume secundară sau metafizică) au fost reprezentate prin imaginea-arhetip a portalului. Acest fir roșu înnoadă diferite viziuni religioase și estetice: ritualul șamanic în care peștera a constituit spațiul de comunicare cu lumile de dincolo; gândirea magică și practicile oculte ale Renașterii; dublul romantic ca reflexie a inconștientului; gândirea vrăjită din literatura *fantasy*, unde lumile celelalte se multiplică și alcătuiesc un cosmos alternativ. Toate aceste modalități de a cunoaște lumea sensibilă și meta-sensibilă pot fi sintetizate în imaginea-arhetip a portalului. Fie că vorbim despre portalul senzorial (simțurile ca vehicule către alte lumi), despre cel material (de la peșteră până la spațiile de tranzit din lumea actuală) sau despre portaluri subiacente acestora (cum sunt fereastra sau obiectele magice), noțiunile de prag și rit de trecere au marcat, în mod constant, istoria culturală. Chiar și portalul metaforic, ilustrat ca structură abstractă sau ca un concept operațional în analiza literară, și-a găsit loc în acest imaginar al pragului și-al trecerii. Aplicat strict în literatura *fantasy*, portalul semnifică, în sens general, o metaforă a gândirii vrăjite care a traversat cultura europeană, sub diverse chipuri, până în secolul al XX-lea, când marii fantaști și-au asumat-o ca atare. Portalul ca metaforă a gândirii magice a devenit, în mod particular, expresia unui portal interior, prin care personajele ating înalte planuri ale conștiinței și se pot conecta, astfel, la lumea secundară. La nivel material, portalul desemnează un spațiu-palimpsest, în interiorul căruia se desfășoară procese ontologice care stau la temelia ficțiunii *fantasy*: odată cu „ștergerea” lumii primare și „scrierea” celei secundare are loc „rescrierea” identității personajului aflat în zona de tranzit. La nivel conceptual, portalul este matricea construcției de obiecte imaginare în literatura *fantasy*, prin

dialogul pe care îl stabilește între natura posibilă (reală) și cea imaginară a obiectelor, dar și prin relația de continuitate care există între imaginația primară și cea secundară.

Cu toate acestea, funcțiile portalului nu se limitează doar la setul de concepte sintetizate în aceste capitole de început, care deschid, la modul general și aplicat, discuția despre literatura *fantasy*. Care este legătura dintre portal și lumile secundare, dincolo de ideile relevante la care am ajuns, în urma analizei șifonierului vrăjit și a ferestrei către Neverland? Cum sunt construite lumile secundare, ce tip de imaginar și de spațialitate conțin, care sunt mecanismele narative de fond, care le structurează? Trebuie precizat faptul că acest demers a căutat, într-o măsură sau alta, un limbaj conceptual care își are rădăcinile în relația dinamică, reformulată constant, dintre lumile primare, portal și lumile secundare. Cele din urmă stabilesc, însă, caracterul definitiv al ficțiunii *portal-quest*, deoarece asemenea lumi imaginare sunt, întâi de toate, universuri polimorfe, care, în ciuda autonomiei lor, rescriu în permanență imaginile noastre despre „realitate”.

A doua parte a lucrării este dedicată analizei lumilor secundare, care sunt situate dincolo de portal și sunt construite pe modelul clasic al conflictului dintre bine și rău, dintre structurile eutopice și cele distopice, având ca substrat imaginarul teratologic. Personajele pătrund în portal ca să fie remodelate identitar după legile lumii celeilalte și să poarte adesea o bătălie pentru spațiul alternativ (sau chiar compensatoriu) care devine, în cele din urmă, o amprentă a propriei lor identități. În capitolele părții a doua am ilustrat felul în care este creat imaginarul spațial al lumii secundare, pornind de la conceptul de defamiliarizare, căruia îi voi atribui semnificații noi față de cele deja existente, de pildă, în accepțiunea lui Victor Șklovski, Bertolt Brecht sau Darko Suvin. Deși este un concept folosit deseori în teoria literară, defamiliarizarea nu a fost testată până acum în contextul literaturii *fantasy*, dar în mod cert ea constituie unul dintre procedeele structurale, care stau la baza ficțiunii *portal-quest* (și a ficțiunii *fantasy* în general). De aceea, instrumentând un concept care a făcut istorie, am pus într-o altă lumină modul în care operează, la nivel imaginar și structural, lumile secundare, fapt care este în măsură să recalibreze, pe de altă parte, procedeul defamiliarizării în funcție de achizițiile teoretice actuale. Create prin defamiliarizarea acută a ceea ce este perceput ca posibil, lumile secundare pot fi interpretate dintr-o dublă perspectivă, care poate sta la originea unei morfologii a spațiului în literatura *fantasy*: geografia imaginară și teoriile despre lumile posibile/ficționale.

În primul rând, geografia imaginară furnizează câteva concepte care pot defini dimensiunea spațială a universului secund. Eutopia, distopia și spațiul teratologic sunt asemenea concepte pe care le-am investigat prin intermediul ficțiunii *portal-quest*. Lumea secundară este marcată adesea de un conflict între structurile eutopice și distopice care o alcătuiesc, cele dintâi având întotdeauna o forță regeneratoare. Spațiul teratologic oscilează, de obicei, între eutopie și distopie, între monstruosul pozitiv și cel negativ, categorii care depind de substratul ideologic din interiorul textelor. Cu toate acestea, metodele geografiei imaginare indică mai ales cum sunt lumile secundare și ce tipologii spațiale intră în alcătuirea lor, semnalând mai puțin felul în care asemenea lumi sunt construite în sens morfologic, dincolo de procesul major al defamiliarizării.

De aceea, în capitolele dedicate heterotopiei, eutopiei, distopiei și imaginarului teratologic, am nuanțat, pornind de la câteva teorii percutante, conceptele și ideile centrale, care pot lămuri natura imaginarului spațial în ficțiunea *portal-quest*. În pofida faptului că literatura *fantasy*, spre deosebire de *Science Fiction*, a fost puțin (sau chiar deloc) interpretată prin lentila categoriilor utopice, nu am pus accentul exclusiv pe asemenea categorii, deoarece nu îmi propun ca lucrarea de față să fie exhaustivă în domeniul geografiei imaginare. Concepte precum eutopia și distopia ocupă deja un teritoriu bibliografic uriaș, invocat în teoria mea doar prin elementele definițiilor și tangențiale cu literatura *fantasy*. Din acest motiv, eutopiile și distopiile sunt subsidiare în analiză, deși însoțesc mereu, acolo unde este necesar, un asemenea demers care încearcă să depisteze modalitățile de construcție a lumilor secundare.

De altfel, eutopia, distopia și imaginile teratologice, care stau sub semnul miraculosului, indică mai ales natura lumilor *fantasy* și tipologiile spațiale care intră în componența lor. Interpretate până acum prin lentila unor concepte ambigue (precum imposibilul, non-raționalul sau non-naturalul), structura lumilor secundare nu poate fi deslușită folosind un limbaj teoretic încă afectat de doctrina mimesisului. Chiar dacă defamiliarizarea ilustrează îndeosebi modul în care este creat imaginarul miraculos, în termenii unui „novum” magic interiorizat la nivelul percepției și cunoașterii, ea poate limpezi dialogul semantic dintre posibil și imposibil, care nu mai desemnează teritorii ireconciliabile. Cu alte cuvinte, defamiliarizarea semnifică procesul prin care structurile și imaginile posibile sunt vitalizate în interiorul unei noi percepții și depășesc automatismul categoriilor în care au fost plasate. Dar, chiar și atunci când aceste elemente familiare sunt desprinse din contextul lor posibil și ajung să alcătuiască, în urma unor

transformări succesive, un spațiu miraculos, ele nu vor fi receptate ca imposibile sau „neadevărate”. Din contră, ontologia acestor imagini defamiliarizate este stabilită de legea internă a ficțiunii, care nu poate fi nicicând interogată pornind de la legile realității, deoarece atât ficțiunea, cât și realitatea sunt lumi posibile, care au la origine ordini generale diferite.

Prin urmare, ne aflăm deja pe teritoriul complex al lumilor posibile și ficționale. Trebuie precizat, din capul locului, faptul că literatura *fantasy* a fost analizată, la modul minimal, din perspectiva ficționalismului. Din acest motiv, în ultima parte a lucrării am încercat să umplu, cât mi-a stat în putință, un gol hermeneutic care a mărit distanța dintre achizițiile recente ale teoriei literare și metodele clasice prin care ficțiunile *fantasy* au fost interpretate. Poziția principală pe care mi-o asum este exprimată de logica non-contradicției, care elimină orice sistem de opoziții structurale între posibil și imposibil, între real și imaginar, între realitate și ficțiune. Deși am pornit mai ales de la teoriile lui Toma Pavel și Lubomír Doležel, menționez faptul că demersul meu nu a fost aplicativ, deoarece mi-am propus să chestionez asemenea teorii din perspectiva literaturii *fantasy* și să le continui, într-o măsură sau alta, prin definirea unor concepte care își pot dovedi relevanța în domeniul ficționalismului. Unul dintre aceste concepte este, de pildă, portalul care îndeplinește o funcție majoră în construcția lumilor *fantasy*, prin comunicarea semantică pe care o stabilește între structurile aparent opuse (posibil *versus* imposibil, lume primară *versus* lume secundară). Pe de altă parte, acolo unde a fost necesar, mi-am nuanțat teoria folosind câteva noțiuni și idei definite de geografii umaniști (precum legătura dintre identitate și spațiu, identitățile hibride, spațiul existențial sau adâncimea spațială), într-un dialog interdisciplinar care, fără îndoială, poate fi constructiv.

Dacă în a doua parte a lucrării, am încercat să depistez natura lumilor secunde și tipologiile spațiale care intră în alcătuirea lor, cea de-a treia parte (pe care pune, în mare măsură, accentul lucrarea de față) ilustrează construcția ficțională a lumilor *fantasy*. Urmărind axa *lume primară – portal – lume secundară* am pus în lumină comunicarea semantică dintre cele două domenii ficționale, mediate de al treilea spațiu (portalul), în interiorul căruia sunt construite versiunile identitare ale personajelor. Portalul conține câteva restricții deontice, deoarece permite sau interzice accesul în lumea secundă, printr-o „selecție” realizată în funcție de înzestrările atletice care, în cazul unor personaje, sunt conforme cu standardul lumii primare, iar în cazul altora, sunt superioare aceluiași standard. De asemenea, portalul reflectă natura lumii secunde și îi distribuie

principalele structuri modale: cea aletică, în care imposibilul este ilustrat și perceput ca posibil, întrucât ordinea generală este clădită pe fundamente magice sau anti-raționale; cele axiologice și epistemice, care transpun călătoria inițiativă a personajelor, deoarece ritul de trecere prin portal pune în abis transformarea ontologică din universul secund. Rețeaua de imagini care compun portalul indică, de obicei, tipul de imaginar specific lumii secunde, cum am arătat în analiza șifonierului vrăjit și a vizuinii iepurelui, deși există și portaluri care marchează trecerea bruscă dintr-un domeniu ficțional și altul. Acestea sunt adesea numai schițate și nu au consistența unui spațiu clar definit, de aceea am insistat doar asupra portalurilor care constituie al treilea spațiu în sistemul diadic și care stau sub semnul unor rituri de trecere descrise în amănunt. În multe situații, portalul material este dublat de un portal metaforic (vise, hipnoză, stări hipnagogice), care micșorează contrastul dintre domeniul natural și cel supranatural și mediază apariția versiunilor identitare ale personajelor.

Revin, însă, la axa *lume primară – portal – lume secundară*, care semnaleză dialogul semantic în sistemul diadic, interdependența și transferul de proprietăți între cele două domenii ficționale. Lumea primară este defamiliarizată și rescrisă, în interiorul portalului, ca lume secundară; dar lumea secundară influențează, la rândul ei, caracterul lumii primare, așa cum ficțiunile sunt create, în termenii lui Doležel, din materia realității, dar ajung, în cele din urmă, să reconfigureze percepția și imaginile prin care filtrăm realitatea. În *Peripețiile Alisei în Țara Minunilor*, lumea primară este alcătuită din suprafețe golite de sens, pe care Alice izbutește să le umple nu cu semnificații fertile, ci cu abundența non-sensului în jurul căreia gravitează ordinea generală în Wonderland. Vizuina iepurelui conține în miniatură lumea secundă care funcționează „pe dos”, la antipodul rațiunii, fiind atât expresia unui limbaj performat la modul absurd (dar logic în anti-logica lui), cât și produsul unei schizofrenii care se propagă spațial. Portalul imprimă structura aletică a ținutului Wonderland, pe care o așază sub greutatea unei categorii atipice de imposibil: miraculosul de factură clasică este înlocuit cu dialogul dintre magie și schizofrenie. Mai precis, structura aletică îmbină elemente specifice basmului cu reflexul schizofrenic al personajelor – astfel este creată o formă bizară de miraculos negativ, care nu dă glas vrăjitoarelor malefice sau făpturilor monstruoase, ci tocmai unor personaje demente. Călătoria distopică a lui Alice este marcată de spațiul care își mărește și micșorează dimensiunile (în sens fractalic, entropic și schizofrenic), până când alienarea personajului este definitivă.

Modalitatea epistemică se face vizibilă în Wonderland prin structuri negative, care conduc la un soi de anti-cunoaștere, de inițiere în registru coșmaresc. Din această cauză, în universul lumilor secundare de tip *fantasy*, Wonderland ocupă un loc special, deoarece se îndepărtează de la modelul clasic, în care personajele ajung pe tărâmul secund cu scopul de a fi recreate ontologic (în sens pozitiv). *Cronicile din Narnia* sunt, însă, construite după acest model care își are rădăcinile în epopeea antică, în imaginarul medieval și în formula basmului. Frații Pevensie și ceilalți călători care ajung în Narnia prin diferite portaluri au rostul de a restabili ordinea paradisiacă în ținutul lui Aslan (corupt de forțe ale răului) și, în paralel cu bătălia pentru Narnia, parcurg o serie de *queste* epistemice și axiologice, care alcătuiesc adâncimea semantică a universului secund. De altfel, majoritatea ficțiunilor *portal-quest* (de la *Peter Pan și Wendy*, la *Povestea fără sfârșit* și *Harry Potter*) proiectează asemenea călătorii de (auto)cunoaștere, care au la bază tranziția portalului și sfârșesc cu transformarea lumii de origine a personajelor.

Din acest motiv, *axa lume primară – portal – lume secundară*, care deschide *questele* epistemice și axiologice pe tărâmul miraculos, este retrasată în sens invers, deoarece întregul conținut semantic al acestor procese inițiatice este transferat lumii primare. *Axa lume secundară – portal – lume primară* scoate la iveală importanța pe care versiunile spațiale o au în reconstrucția lumii de origine, întrucât personajele (odată remodelate identitar) își percep ulterior lumea primară prin lentila miraculosului. Am optat, însă, pentru *Cronicile din Narnia* deoarece, dincolo de călătoriile inițiatice complexe, pe care C. S. Lewis le descrie, miza estetică a autorului depășește simpla revizitare a unui model cultural, de tipul epopeii sau al basmului. În *Cronicile din Narnia* este reprezentat, întâi de toate, un cosmos alternativ, cu o structură minuțios articulată, în care sunt topite o sumedenie de viziuni religioase și referințe mitologice. Mai mult decât atât, C. S. Lewis a izbutit să rescrie, în limbaj *fantasy*, fragmente din *Vechiul* și *Noul testament*, demers care este justificat de formația teologică a autorului, cunoscut pentru apologiile sale creștine. Firește, acest proiect de amploare este egalat doar de *Stăpânul inelelor*, trilogia lui J. R. R. Tolkien, alături de care C. S. Lewis și alți fantaști din grupul *The Inklings* au pus bazele literaturii *fantasy* moderne și postmoderne, așa cum o cunoaștem astăzi.

În capitolele dedicate ficționalității, am analizat astfel comunicarea semantică dintre lumea primară, portal și lumea secundară, pornind de la câteva teorii care sunt încă viabile în interpretarea modalităților de construcție a lumilor posibile și ficționale. Trebuie din nou precizat

faptul că literatura *fantasy* nu a mai fost abordată într-o asemenea manieră și, din această cauză, un efort în plus l-a constituit asimilarea unor concepte și metode care până acum au fost aplicate ficțiunii în general. Revizitarea literaturii *fantasy* prin lentila ficționalității a scos la iveală importanța teoretică a portalului, într-un sistem diadic care își are rădăcinile în relația clasică dintre domeniul natural și cel supranatural. De altfel, portalul nu a reprezentat, cu puține excepții, o prioritate a cercetătorilor, iar valoarea lui conceptuală a trebuit pusă în lumină treptat, folosind câteva ipoteze formulate deja de unii critici ai literaturii *fantasy* și descoperind altele noi în teoriile unor geografi umaniști, antropologi sau în teoriile ficționalității. Acest demers interdisciplinar a condus la un alt tip de interpretare a romanelor *portal-quest*, care nu sunt doar obiectul unei fascinații personale, ci au marcat literatura *fantasy*, de la originile ei până astăzi, fiind o opțiune estetică și narativă asumată de numeroși fanști. Firește, atât portalul cât și lumile secundare pot fi oricând subiectul unor reinterprețări (sau al unei cercetări viitoare), mai ales că, în lucrarea de față, mi-a fost imposibil să testez toate premisele care pot întregi, într-o măsură sau alta, câmpul de semnificații al literaturii *fantasy*.

În analiza celor câteva romane *portal-quest*, dar mai ales în părțile teoretice ale acestor capitole, am nuanțat felul în care sunt construite, prin intermediul portalului, versiunile spațiale și identitare, am definit lumile secunde din perspectiva lumilor posibile și am stabilit care sunt structurile și mecanismele lor de fond (aletice, axiologice și epistemice). De asemenea, am evidențiat dialogul semantic dintre lumea primară și cea secundă, atunci când am specificat legătura dintre procesul defamiliarizării și funcțiile portalului, ca operator modal și ca prim rit de trecere care precede călătoria inițiativă a personajelor. În interiorul acestui sistem diadic polimorf, am ilustrat modul în care lumea secundă oscilează între o ordine eutopică și una distopică sau, dimpotrivă, reflectă un spațiu în întregime negativ. Am punctat acum principalele ipoteze, idei și concepte (deși am folosit o sumedenie de noțiuni și argumente subsidiare acestora), care au însoțit firul roșu al demonstrației mele pe parcursul celor câteva capitole despre ficționalitate, în care am actualizat întotdeauna elementele definitorii din capitolele anterioare.

Putem nuanța la final faptul că, mai ales prin literatura *fantasy*, cititorul experimentează, întâi de toate, imposibilul ca posibil, în așa măsură încât imposibilul poate avea pentru el valoare de adevăr. Domeniul lumilor ficționale, care derivă din cel al lumilor posibile, nu este niciodată

complet, așa cum nici teoria de față nu este definitivă. Tocmai de aceea, cercetătorii care ating coarda sensibilă a ficționalității lasă mereu un teritoriu liber pentru alte interpretări posibile, așa cum voi proceda și eu, în numele acestei fascinații pentru miraculos.